

□ MİNA DOLATHİ DARABADİ

HALAÇÇADA ARKAİK ÖZELLİKLER ARCHAIC FEATURES IN KHALAJ

Özet: Halaçça İran'ın merkezî bölgesinde konuşulmakta olan bir Türk dilidir. Bu dil 1960'lı yılların sonlarında Alman Türkolog Doerfer tarafından keşfedilmiştir. Doerfer'in tespitlerine göre Halaçça taşıdığı ses özellikleri ve söz varlığı bakımından eskicil bir Türk dilidir. Bu dil Eski Türkçe ve Altaycanın dil özelliklerini taşımaktadır

Bu dil, yer aldığı coğrafya itibarıyla Farsça ve Azerbaycan Türkçesinin etkisinde kalarak konuşur sayısını kaybetme eşiğine gelmiştir. Dolayısıyla nesiller arası aktarımı azalan Halaçça tehlikedeki diller arasında yer almaktadır.

Bu nedenle 2016 yılında Halaç bölgesinde gerçekleştirilen saha çalışması sonucu, bu dilden derlemeler yapılmıştır.

Bu makalede, Türk dilleri sınıflandırılmalarında tek başına bir grup olarak değerlendirilen Halaççanın sahada derleme sırasında elde edilen verilerden yola çıkarak bu dilin ses, biçim ve söz varlığı özelliklerine değinilecektir. Bu özellikler, Halaççanın eskicil özellikleri göstermesi bakımından önemli bir ölçüdür.

Anahtar kelimeler: İran'daki Türk dilleri, Tehlikedeki diller, Ses özellikleri, Söz varlığı

Abstract: Khalaji is a Turkic language spoken in the central region of Iran. This language was discovered by German Turkologist Doerfer in the late 1960s. According to Doerfer's findings, Khalaji is an old Turkic language in terms of its phonics features and vocabulary. It includes the features of Old Turkic and Altaic languages.

This language has been on the verge of losing the number of speakers under the influence of Persian and Azerbaijani Turkish due to its location. Thus, Khalaji, whose intergenerational transmission decreases, is among the endangered languages.

For this reason, a compilation was made from this language with a field study conducted in the Khalaji region in 2016.

In this paper, the phonics, morph and vocabulary features of Khalaji, which is taken as an individual group as a language in Turkic languages categorization, will be examined based on the data obtained during the compilation. These features are an important criterion for indicating the old features of Khalaji.

Keywords: Turkish languages in Iran, endangered languages, phonics features, vocabulary

Giriş

Halaçça, günümüzde 51000² konuşura sahip olarak, UNESCO tarafından *savunmasız* ‘vulnerable’³ derecede tehlikedeki diller arasında yer almaktadır. Halaçların bir taraftan Farslar ve diğer taraftan da Azerbaycan Türkleri ile komşuluğu, Halaççayı topluluk dili durumuna getirmiştir. Ayrıca, İran’da Farsçanın baskın dil olmasından dolayı, Halaççanın kullanım alanı daralarak nesiller arası aktarımı azalmıştır. Bu nedenle Halaççanın kaydedilmesi ve Türkologların bu sahaya yönelmesi önem arz etmektedir. Halaçça, Türk dillerinin sınıflandırılmasında yeni tasniflerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Halaççayı sahip olduğu değeri gösteren Doerfer, Türk dillerinin sınıflandırılmasında Halaççayı başlı başına bir bağımsız bir gruba yerleştirmektedir (Dorfer vd. 1971, 175). Türk dillerinin sınıflandırılmasında Halaççayı farklı bir kola yerleştiren diğer bir çalışma Tekin’e aittir. Tekin, Altay dil teorisinin temelini oluşturan r, l ~ z, ş denkliliğini göz önünde bulundurarak, Halaççayı hadaq/adak grubunda yerleştirmektedir (1989, 165).

Modern dilbiliminde yapılan Türk dili sınıflandırmalarında da Halaççanın bağımsız bir grupta yerleştiği görülmektedir. Johanson, Türk dillerinin sınıflandırmasında söz varlığı ve dillerin coğrafi dağılımını göz önünde bulundurmaktadır. Bu özelliklerin yanı sıra, Halaççayı diğer Türk dillerinden ayıran *hadak* gibi bazı geleneksel dil bilimi özellikleri de sınıflandırmada dikkate alınmıştır (1998). Schönig tasnifinde Halaççayı *-p* zarf-fiil ekine sahip olmadığı, *h-* sesini koruduğu, **-sAr* şart kipine sahip olduğu gibi bazı özelliklerden yola çıkarak Halaççayı Yaygın Olmayan Türkçe grubuna yerleştirmektedir. Schönig, Türk dillerinin tasnifini yaparken dilleri taşıdıkları veya taşıyamadıkları Eski Türkçedeki özelliklerle göre incelemektedir. İnceleme için esas alınan özellikleri şu şekilde gösterebiliriz: (2013, 221-257)

	‘el’	‘du- dak’	uzun ünlüler ,	bitimli -miş	ilgi durumu eki	dönüşlülük zamiri	‘dönmek’	-gvz- ettirgenliği
Eski Türkçe	elig	erin	*+	+	+(n)ıŋ	kentü+	yan-, kadit-	∅
Halaçça	el	duda k	+	+	+(u)ŋ	*ö:z		∅

Bu sınıflandırmalarda Halaççayı yeni bir kola yerleştiren etken, bu dilin taşıdığı arkaik ses özellikleri ve söz varlığıdır.

Eskicil ve arkaik terimi bu güne kadar çeşitli araştırmacılarca işlenmiştir. Ölmez makalesinde Çağatayca’daki eskicil öğeleri değerlendirirken eskicilik kavramını bu şekilde açıklar: ‘T. Tekin’den öğrendiğim *arkaizm~arkaiklik* veya *eskicilik* anlayışında, tanımında bir dilde Eski Türkçeye karşılaştırıldığında, öteki Türk dillerinde bulunmayan ses ve yapı özelliklerinin yanı sıra sözlüksel biçimlerin de Eski-Türkçeye benzer biçimde yaşaması, kullanılmasıdır.’ (Ölmez 2003, 136)

Yılmazkaya, çalışmasında, eskicilik/arkaizm ve eskicil/arkaik kavramları üzerinde durmuş, bugüne kadar yapılmış çalışmalarda eskiciliğin nasıl ele alındığını değerlendirmektedir. Yazara göre eskicilik iki şekilde değerlendirilebilir. İlki dilin kendi içerisinde eskicil olması, ikincisi ise dilin genel anlamda eskicil olma durumu yani tüm Türk dilleri içinde en eski biçimi koruyor olmasıdır (Yılmazkaya 2017,151). Halaççadaki ses özellikleri bu dili Eski Türkçe ve bazı

özellikleriyle bu dönemden daha öncesine götürmektedir. Tekin, “Uzun Ünlüler” adlı çalışmasında, Halaççanın arkaik bir dil olduğunu kanıtlayan yedi özellik saymaktadır.

1. Eski /d/ foneminin korunması 2. Eski Türkçe /ń/ foneminin /n/ şeklinde korunması
2. Ana Türkçedeki /h-/ foneminin korunması 3. Birinci uzun ünlülerin korunması 4. Eski Türkçe ayrılma hâli eki -dA'nin korunması 5. Eski Türkçe -gli sıfat fiil ekinin -gulu, -güli şeklinde korunması 6. Bazı arkaik sözcüklerin korunması (Tekin 1995, 79). Bu makalede, Halaççayı diğer Türk dillerinden ayıran ve onu arkaik bir dil olarak değerlendirmeye neden olan özellikler, derleme sırasında elde edilen verilerden yola çıkarak gösterilecektir.

Arkaik söz varlığı bölümünde verilerde tespit edilen kelimeler etimolojik sözlüklerle karşılaştırılacaktır. Böylece Halaççanın taşıdığı arkaik özellikler tespit edilmiş olacaktır. Halaçça yazılı dile sahip olmayan ve ancak son yıllarda, Halaç olan birkaç yazarın kendi dillerinde eserler ortaya koymaya başladığı bir dil olduğu için sınırlı sayıda yazılı metne sahiptir. Bu nedenle Halaççanın tehlikedeki diller arasında yer almasını ve dilin tespit edilmesinin daha da önem arz ettiğini göz önünde bulundurarak, Halaç bölgesinde saha çalışması yapılmasına karar verilmiştir.

Saha çalışması 2016 yılında ve İran'ın Merkezi iline bağlı olan Halacistan bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Derleme sırasında Halaç olan kişilere genellikle kültürlerini yansıtan veya günlük hayatlarını açıklayan sorular sorulmuştur. Kaynak kişilerin konuşmaları kayda alınmış ve sonraki aşamada deşifre yoluyla metine aktarılmıştır. Bu malzemeler inceleme sırasındaki verileri oluşturmaktadırlar. Çalışma sırasında veriler incelenerek sadece bu verilerden elde edilen arkaik özellikler değerlendirilmiştir.

1 Arkaik Fonetik Özellikler

1.1 Uzun ünlüler

Türkoloji alanındaki tartışmalı konulardan birisi uzun ünlüler konusudur. Hiçbir ses olayına uğramadan, kelimenin ortaya çıkışından beri uzun olan ünlülere, birincil veya asli uzun ünlü adı verilir. Birincil uzun ünlüler, ilk defa Böhthlingk'in yazdığı Yakutça grameriyle ortaya çıkmış ve bu çalışmadan başlayarak tartışmalar da çeşitli araştırmalarla desteklenerek devam etmiştir. (Tekin 1995, 9).

Türk dilinde var olan uzun ünlü meselesi ile ilgili görüşlere bakıldığında, 'Radloff, Grönbech gibi bazı Türkologlar, esas itibarıyla birincil uzunlukları kabul etmiyor, tek heceli uzun kelimelerin bile, menşede herhangi bir hece kaynaşması olayına bağlanabileceğini ileri sürüyorlardı. Buna karşın Ligeti, Räsänen, Jarring gibi diğer bazı Türkologlar da bu görüşe katılmayarak, Türk lehçelerindeki uzunlukların tetabuk etmesini tesadüfi veya sapma istikâmetinde teşekkül etmiş bir hadise saymayıp, bunların ortak bir köke bağlanabileceği kanaatindedirler.' (Korkmaz 1953, 198). Tekin, Ana Türkçedeki uzun ünlülerin sadece Yakutça ve Türkmencede kendilerini koruduğunu ve diğer Türk dillerinde kısalmış olduklarını belirtmektedir. (Tekin 1995, 38). Halaççanın en önemli ses özelliklerinin başında ise Ana Türkçedeki asli uzun ünlülerin korunması gelmektedir. Doerfer'in araştırmalarından önce Türkmence ve Yakutça Ana Türkçedeki birincil uzun ünlüleri düzenli olarak koruyan Türk dilleri sayılmaktaydı. Yapılan araştırmalardan sonra Halaççanın da Türk dilleri arasında uzun ünlüleri koruyan bir dil olduğu anlaşılmıştır. Derleme sırasında elde edilen veriler sonucu şu kelimeler tespit edilerek gösterilmiştir.

āč 'aç', *bāra* 'var', *būz* 'buz' *ēr-* 'ermek', *ēz* 'öz', *āki* '2', *hār* 'er, eş', *hāy-* söylemek', *hār-* 'yorulmak', *hāš* 'aç', *hāt* 'ad', *hāy* 'ay', *hīn* 'in', *hōt* 'od, ateş' *hūn* 'un' *īč* '3' *īš* 'iş', *kīn* 'gün', *bēš* 'beş' *qāl-* 'kalmak', *qār* 'kar' *qōn* 'koyun' *qūrit-* 'kurutmak', *sāz* 'saz', *sēzi* 'söz' *tāqit-* 'dağıtmak', *tāš* 'daş' *tēš* 'döş', *yīz* 'yüz', *tūz* 'tuz' *yān* 'yan', *yāš* 'yaş', *yāz* 'yazmak', *yē-* 'yemek', *yū-* 'yıkamak', *yīrmi* '20', *yīz* '100', *yōl* 'yol', *yōq* 'yok', *yōr-* 'yürümek'

1.2 Söz başı 'h' sesinin korunması

Altay dilleri teorisine göre, Ana Altayca kelime başındaki 'p' sesi Ön Türkçede 'h' sesine çevirilmiştir. (Tekin 2003, 85).

Halaççayı Eski Türkçe döneminden daha ileriye götüren özellik söz başındaki *h* sesinin korunmasıdır. Eski ve yeni Türk dillerinde kaybolan bu ses Halaççada korunmaktadır.

Halaçça	GT	TT	Halaçça	GT	TT	Halaçça	GT	TT
hač-	aç	aç-	hāk-	ek-	ek-	hišiq	ışiq	ı
hačiq	açig	açık	hel-	öl-	öl-	hitälä-	it-	itele-
hadaq	adak	ayak	heqlä-	ıgla-	ağla-	hizim	üzüm	üzüm
hadri	adrı	ayrı	hār	är	koca	hol-	bol-	ol-
haqač	ıgaç	ağaç	hāt	at	at	hoqu-	oqı-	oku-
har	ar	yorgun	häv	äb	ev	hoqur-	ogrıla-	çal-
hara	ara	ara	hīn	in	in-	hōt	ot	ot
hat-	at-	at-	hirin	ürünj	ak	hotuz	otuz	otuz
hāy	ay	ay	hissi	ssi	ısı	hūn	un	un
hāy	ay-	söyle-	hist	üst	üst			
hāz	az	az	hiš	iş	iş			

1.3 Eski Türkçe 'ñ' sesinin 'n' olarak korunması

Halaçça	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
ken-	kön-	yan-

1.4 Eski Türkçe 'd' sesinin korunması

Eski Türkçedeki 'd' sesinin korunması veya 'z', 'y' seslerine gelişmesi Türk dillerinin sınıflandırmasında önemli ölçütlerden biridir. Halaçça 'd' sesinin korunmasıyla eskicil dillerin özelliğini taşımaktadır.

Halaçça	Eski Türkçe	Türkiye Türkçesi
bedek ~ bidik	bedük	büyük
bedit-	bedük-	büyüt-
hadak	adak	ayak
hadri	adrı	ayrı
qadunäbe	kađın	kayınbirader
qod-	ko:d-	koy-

2 Biçim Bilgisi Özellikleri

Halaççada biçim bilgisi özelliklerinde eskicil özelliklerin korunduğu tespit edilmiştir. Doerfer (D'oerfer, 1988) çekim eklerinden *+dA* ayrılma eki, *+çA* bulunma eki ve *+kA* yönelme ekinin Halaççada korunduğunu belirtmiştir.

2.1 Eski Türkçe *+dA* Ayrılma ekinin korunması

'Ekin başlıca işlevi bir oluşun ve kılışın çıkış noktasını, hareketin nerden başladığını bildirmektir.' (Korkmaz 2009, 301). Gabain, ekin Eski Türkçede +DIn şeklinde olduğunu ve n ağzında nadiren +tan şekliyle de görüldüğünü söylemektedir. (Gabain 1988, 64). Uygur döneminden sonra ayrılma durumu için +DAn ekinin kullanımı yaygınlaşmaya doğru gitmektedir. Karahanlı döneminden sonra +DA eki sadece bulunma hâli eki olarak kullanılmıştır ve +DIn, +DAn ayrılma durumu ekleri olarak kesinleşmiştir. Eski Türkçede de olduğuna benzer bir biçimde, Halaççada da ayrılma hâli +dA ekiyle karşılanmaktadır.

Yol+da kâçâr 'yoldan geçer'

Bir bir sorfasın+de yepyâniz 'birbirinizin sofrasından yeyiniz'

2.2 Bulunma hâli eki +çA

Eski Türkçe döneminden beri +DA şeklinde kullanılan bu ek Halaççada +çA şeklinde kullanılmaktadır. +DA eki çoğunlukla ayrılma hâli eki için de kullanılmaktadır.

Aqzi+ça 'ağzında' *Aralıq+çä* 'aralıkta' *İsti+çe* 'üstünde' *Qom+ça* 'Kum'da'

2.3 Yönelme hâli eki +KA

İsimin hal eklerinden sayılan bu ek, isimlere eklenerek fiilin hareket yönünü göstermektedir. Korkmaz, kelime gruplarında ve cümlelerde fiildeki hareketin yöneldiği adın içinde bulunduğu duruma yönelme durumu adı vermektedir. (Korkmaz 2009, 280). Eski Anadolu Türkçesi dönemine kadar +KA biçimini sürdüren ek, bu dönemde söz başı '-g' sesinin düşmesiyle +A biçimini almıştır. Bu eki Halaççada, birçok örnekte +KA biçimiyle bulunmaktadır. Derlenen verilerde +A biçimine de rastlamalıyız.

Yol+ga 'yola' *Hadaqamuz+ga* 'ayağımıza' *İç+gä* 'içeriye'

Qiz+ge 'kıza' *Hät+qa* 'ata' *Kal+qä* 'çocuğa' *Haqaş+ka* 'ağaca' *Biz+kä* 'bize' *Häv+ke* 'eve'

Heqlämäk+ä 'ağlamaya' *Boyn+un+ä*: Boyununa

3 Arkaik Söz varlığı

Halaççada dikkat çeken özelliklerden biri de, bu dilde var olan arkaik sözcüklerdir. Diğer Türk dillerinde mevcut olmayan veya farklı ses değişikliklerine uğrayan kelimeler Halaççada kendini korumaktadırlar. Bu bölümde Halaççadaki eskicil kelimeler, etimolojik sözlüklerle karşılaştırılmıştır.

Alumla 'Elma': Clauson, bu kelimeyi 'almıla' başlığı altında açıklamaktadır. (Clauson 1972, 146) *alma* anlamında gelen bu kelime Karahanlıca'da; DLT'de 'alimla' şeklinde bulunmaktadır. Eren, 'elma' kelimesinin açıklamasını verirken, bu kelimenin Eski kaynaklarda 'alma' şeklinde olduğunu ve Türkçede 'elma' biçimine çevrildiğini söylemektedir. "Bu kelime Orta Türkçede 'alimla' olarak geçer. Kaşgarlı Mahmud'a göre, Türkler 'alimla' yerine 'alma' biçimini kullanırlar. Eski Kıpçakçada da 'alma'ya çevrilmiştir."⁴ Eren kelimenin kökünün açık olmadığını ve Munkacsi'nin ortaya koyduğuna göre Hint-Avrupa dillerinden kalma bir kelime olduğunu açıklamaktadır. Eren'e göre, Moğolca, 'alima' biçimini ve Macarca, 'alma' biçimini Türkçeden almıştır. (Eren 1999,133). Tietze, 'alma' kelimesinin açıklamasını yaparken, kelimenin 'alimla' biçimine işaret etmemekte ve sadece /a/ > /e/ gelişiminden söz eder. (Tietze 2002, 157). Gülensoy ise bu kelimeyi 'alimla' başlığıyla

değerlendirmektedir. Gülensoy'a göre OT'de *alımla/ alma* şeklinde olan bu kelime <*al+mİla gelişmesiyle meydana gelmektedir. (Gülensoy 2007, 67). Eski Türkçede 'alımla' olarak karşımıza çıkan bu kelime Halaççada *ı> u* ses değişimine uğrayarak, eskicil biçimini korumaktadır.

Asta 'Alt': Clauson, 'ast'¹ kelimesini 'alt' kelimesiyle eş anlamlı olarak 'alt, alt düzey' anlamında vermektedir. Clauson'a göre bu kelime Orta Türkçe döneminden önce kullanılmamaktadır, bu dönemden önce 'astın', 'asa' kelimeleri görülmektedir. Çağataycada kelime 'astı' şeklinde bulunmaktadır (Clauson 1972,242). Gülensoy, bu kelimenin Uygur Türkçesinde olmadığını ve ilk olarak DLT'te ortaya çıktığını söylemektedir. (Gülensoy 2007, 81). Halaççada bu kelime 'asta' şeklinde kullanılmaktadır.

Baliq ~ Baluq ~ Bâliq 'Köy': Clauson, bu kelimenin sadece Eski Türkçe döneminde mevcut olduğunu bu dönemden sonra sadece yer adlarında görüldüğünü ifade etmektedir. Orta Türkçe döneminde genellikle 'balık' yerini Farsça olan 'şehir' kelimesine bırakmaktadır.

Yangı balık 'yeni şehir' , beş balık 'beş şehir' ; örneklerinde görüldüğü üzere 'balık' kelimesi kullanmıştır. Ayrıca Uygur dönemine ait olan metinlerde "şehir" anlamında balık sözcüğü sıklıkla kullanılmaktadır. (Clauson 1972, 335). Sadece Eski Türkçe yer alan bu kelime Halaççada 'şehir' anlamında görülmektedir.

Dağ ~ Day ~ Däy ~ Dey 'Değil': DLT'de, bu kelimenin bir harf olarak, 'değil' anlamında Argular tarafından kullanıldığı söylenilmiştir. Günümüzde Kaşgarlı Mahmud'un anlattığı Arguların, Halaçlar olduğunu bilmekteyiz. Clauson, 'da:g' başlığında, Kaşgarlı Mahmud'un açıklamasını vermektedir. Ona göre Oğuzlar, Argular komşuluğunda oldukları için 'değil' anlamındaki 'tegül' kelimesini onlardan almışlar. (Clauson 1972, 163). Tietze, 'degül' kelimesinin Eski Türkçe döneminde 'tegül' olduğunu ve [dag 'değil'+ ol 'o'] gelişmesiyle meydana geldiğini söylemektedir. (Tietze 2002, 575). Gülensoy, 'değil' kelimesinin etimolojisini şu şekilde vermektedir: OrtaTürkçe tegül ~ dag ol (DLT) > Eski Anadolu Türkçesi. degül [<*tegül (<tag > dag) ol] ~ An. ağıl: degel, deal, deel, degul, del, deyel, döğül, döğül, döyü, döyül (Gülensoy 2007, 271). Bu kelime ilk olarak DLT'de görülmektedir. Kaşgarlı tarafından Arguların kullandığı bir kelime olarak nitelenen bu kelime, derlenen Halaçça verilerinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Käsik 'Kıyafet': Clauson bu kelimeyi vücudun bir bölümü olarak açıklarken 'Kasıg 'part of body' (Clauson 1972, 666), Gülensoy, bu kelimeyi 'yünden örülmüş peştamal üzerinde bele sarılan iki santimetre eninde kuşak' olarak anlamlandırmaktadır. (Gülensoy 2007, 472). Bu kelime Halaççada yaygın olarak 'kıyafet' anlamında kullanılmaktadır.

Kişi 'Kadın': Clauson ve Eren 'kişi' kelimesini insan veya erkek olarak anlamlandırmaktadırlar. (Clauson 1972,752; Eren 1999, 247). Eren, bu kelimenin Eski Türkçeden beri kullanılmakta olduğunu, 1. insan, 2. eş, 3. erkek anlamlarında kullanıldığını belirlemektedir. Gülensoy bu kelime ET. ve OT. 'kişi, adam, insan, kimse, halk, karı, kadın' anlamında geldiğini açıklamaktadır. (Gülensoy 2007, 528). Günümüz Türk dillerinde 'erkek' veya 'insan' anlamında kullanılan bu kelime Halaççada bölgedeki Azerbaycan Türkçesinin etkisinde kalmadan 'kadın' anlamında kullanılmaktadır.

Tapişir- 'İsmarlamak': Clauson 'tapşurmak' başlığı altında bu kelimenin 'emanet etmek, teslim etmek' anlamında olduğunu ve Uygurcada 'tapçurmak' şeklinde de kullanıldığını açıklamaktadır.

(Clauson 1972, 447). Gülensoy ise 'tapşırmaq' kelimesinin halk şiirinde mahlas söylemek ve Eski Türkçede 'tapşur-' şeklinde 'tenbih ve teslim etmek, teslim etmek, emanet etmek' ~ Orta Türkçe. tapçur- 'tapışırmaq, ulaştırmak, teslim etmek' (DLT) <*tapıç-ur- < Orta Türkçe. tap- 'hizmet etmek, bulmak, elde etmek + şur- ~ tapşır- 'tanıtmak, ısmarlamak, hediye etmek' olduğunu söylemektedir (Gülensoy 2007, 859). Bu kelime Halaççada 'ısmarkamak, Allah'a emanet etmek' anlamında kullanılmaktadır.

Taşyar 'Dışarı': Clauson bu kelimeyi 'taşgaru' başlığı altında değerlendirmektedir, bazı fonetik ses özelliklerine uğrayarak birçok Türk dilinde varlığını sürdürmektedir. Örnek olarak Osmanlıcada dışarı, Türkmencede daşarı, Tuvacada daşka olarak kullanılmaktadır. (Clauson 1972, 503). Gülensoy 'dışarı' kelimesini etimolojisini şu şekilde vermektedir: < dışaru < tışaru < tışgaru < taşgaru < taş+ garu (yön eki). Halaççada bu kelime Eski Türkçede olduğu gibi varlığını sürdürmektedir.

Töz- 'Koşmak': Clauson, 'tez-' kelimesini 'bir neden için koşmak, kaçmak' şeklinde anlamlandırmaktadır. Türkmencede ve bazı kuzey-doğu ağızlarında *tez-/tes-* şeklinde mevcut olduğunu, diğer Türk dillerinde 'kaç-' kelimesiyle yer değiştirdiğini açıklamaktadır (Clauson 1972, 572). Birçok Türk dilinde kullanımını kaybeden bu kelime, Halaççada varlığını sürdürmektedir.

Sonuç

1. Halaç konuşur sayısının gittikçe azalması ve nesiller arası aktarımını kaybetmesi önemli bir gerçektir. Saha çalışması sırasında bu dilin genellikle yaşlılar tarafından konuşulduğu görülmektedir. Köy halkının kendi aralarında bile Farsçaya yöneldiği görülmektedir. Genç ve çocukların ise Halaççayı bilmedikleri ya da konuşamadıkları anlaşılmıştır.
2. Çalışma sırasında elde edilen verileri incelediğimizde arkaik özellikler kendilerini göstermektedirler. Bu özellikler genellikle söz varlığında tespit edilmektedir. Her ne kadar Halaçça Farsça ve Azerbaycan Türkçesi gibi dillerin etkisinde olsa da Halaççanın bünyesinde birçok arkaik sözü barındırması dikkat çekicidir.
3. Halaççanın en önemli özelliği sayılan söz başı /h-/ sesinin korunması metinlerde sıkça görülen ses özelliğidir. Bu özellik Halaççayı Eski Türkçe döneminden daha da geriye götürmektedir.
4. Verilerde sıkça kullanılan asli uzun ünlüler, bu özelliğin Halaççada korunduğunu kanıtlamaktadır.

Bu özellikleriyle Halaçça eskicil bir dil olarak değerlendirilmektedir. Arkaik özellikleri taşıyan Halaçça, Çuvaşça ve Tuvaca gibi diller, Türk dilinin geçmişine ışık tutan diller niteliğindedirler, dolayısıyla Türkoloji alanında özel bir yere sahiptirler. Böylece değerli bir dilin kaybolması Türkoloji alanına büyük bir kayıptır. Bu nedenle Halaççanın öğretilmesi, nesiller arası aktarımı ve kayda geçirilmesi önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*. Oxford.
- Doerfer, Gerhard ve Hesche, W., Scheinhardt ve H., & Tezcan, Semih (1971). *Khalaj Materials*. Indiana University.

- Doerfer, Gerhard (1988). *Grammatik Des Chaladsch* (Vol. 4). Otto Harrassowitz Verlag.
- Doerfer, Gerhard ve Tezcan, Semih (1980). *Wörterbuch Des Chaladsch: (Dialekt Von Charrab)*. Akadémiai Kiadó.
- Doerfer, Gerhard (1993). "Halaçça h-'nin Diğer Türk Dillerindeki Karşılığı Üzerine". *Türk Dilleri Araştırmaları* 3. p. 285-288.
- Doerfer, Gerhard (1968). "Das Chaladsch—eine archaische Türkische Sprache in Zentralpersien". *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*. 118(1). p. 79-112.
- Doerfer, Gerhard (1978). *Khalaj and Its relation to the other Turkic Languages*. Ankara.
- Erdem, Mehmet Dursun (2008). "Birincil Ünlü Uzunlukları ve İmale". *Turkish Studies*. Volume 3/6 Fall. p. 236-261.
- Eren, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 2.Baskı Ankara.
- Ergin, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul. Bayrak yayınevi.
- Gabain, A.von. çev: Mehmet Akalın (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara. Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Zeynep (1953). "Batı Anadolu ağızlarında aslı vokal uzunlukları hakkında." *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. 1. p. 197-203.
- Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara. Türk Dil Kurumu.
- Minorsky, V. F. (1950). "Halaç Türk Dialekti". *Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi*. 4. p. 1-2.
- Ölmez, Mehmet (1995). "Halaçlar ve Halaçça". *Çağdaş Türk Dili* 84. p. 15-22.
- Ölmez, Mehmet (2003). "Çağatayca'daki Eskiçil Öğeler Üzerine." *Mustafa Canpolat armağanı*. p. 135-142.
- Tekin, Talat (1994). "Türk dillerinde önseste y-türemesi". *Türk Dilleri Araştırmaları*, 4. p. 51-66.
- Tekin, Talat (2003). Makaleler I: Altay Dilleri Teorisi (Haz. Emine Yılmaz, Nurettin Demir). Ankara. Grafiker Yayıncılık.
- Tekin, Talat (2005). Makaleler III: Çağdaş Türk Dilleri (Haz. Emine Yılmaz, Nurettin Demir). Ankara. Grafiker Yayıncılık.
- Tekin, Talat (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul.
- Tekin, Talat ve Ölmez, Mehmet (1999). *Türk dilleri: Giriş*. İstanbul. Simurg.
- Tekin, Talat (1995). *Uzun Ünlüler*. Ankara. Şafak matbaacık.
- Tezcan, Semih (1999). "Halaççanın Önemi ve Halaçça Araştırmalarının Sürdürülmesinin Gerekliliği". *Issues in Turkic Languages: Description and Language Contact*, (Yayıncı: Setsu Fujishiro ve Masahiro Shōgaito). p. 203-212.
- Tietze, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. İstanbul. Simurg.
- Yılmazkaya, Elçin (2017). "Eskiçil / Eskiçilik Kavramları ve Çuvaşça Üzerine" *International Journal of Social Science Doi*. Number: 55, Spring II. p. 145-153.

<https://www.ethnologue.com/language/klj>

<http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap>